

ФІНАНСОВІ КРИЗИ В КОНТЕКСТІ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ FINANCIAL CRISES IN THE CONTEXT OF CYCLICITY ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 339.72

<https://doi.org/10.32843/bses.60-34>**Давиденко Н.М.**д.е.н., професор
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**Жовніренко О.В.**к.е.н.
Київський кооперативний інститут
бізнесу і права**Davydenko Nadiia**National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
Zhovnireno Olena Kyiv Cooperative Institute
of Business and Law

У статті розкрито сутність та форми прояву фінансових криз. Установлено, що глибокими причинами фінансових криз є якісні структурні та інноваційні зміни в розвитку економіки загалом та її окремих ланок, які викликають суперечності між потребами фізичної економіки і станом грошово-фінансової системи. Зазначено, що глобалізація виступає головним чинником швидкого поширення криз у світі. Розглянуто циклічність економічного розвитку, фази та види економічних циклів, причини циклічного розвитку економіки: розвиток проходить нерівномірно, має періоди зростання та спаду, кількісні та якісні зміни в економіці, позитивні та негативні тенденції. Установлено, що до причин виникнення належать війни, революції, міграція населення і коливання чисельності населення планети, технологічні прориви, нерівномірне особисте споживання, яке скорочує або збільшує обсяг виробництва, масове високоризикове інвестування, економічна політика держав.

Ключові слова: фінансова криза, рівень циклічності економічного розвитку, капіталізація, глобалізація, загроза.

В статье раскрыты сущность и формы проявления финансовых кризисов. Установ-

лено, что важными причинами финансовых кризисов являются качественные структурные и инновационные изменения в развитии экономики в целом и ее отдельных звеньев, которые вызывают противоречия между потребностями физической экономики и состоянием денежно-финансовой системы. Отмечено, что глобализация выступает главным фактором быстрого распространения кризисов в мире. Рассмотрены цикличность экономического развития, фазы и виды экономических циклов, причины циклического развития экономики: развитие проходит неравномерно, имеет периоды роста и спада, количественные и качественные изменения в экономике, положительные и отрицательные тенденции. Установлено, что к причинам возникновения относят войны, революции, миграцию населения и колебания численности населения планеты, технологические прорывы, неравномерное личное потребление, которое сокращает или увеличивает объемы производства, массовое высокорисковое инвестирование, экономическая политика государств.

Ключевые слова: финансовый кризис, уровень цикличности экономического развития, капитализация, глобализация, угроза.

In the context of modern challenges, the question arises of identifying, researching and responding properly to such an economically natural phenomenon as cyclical financial crises. The modern world economy can not exist without economic crisis because they are part of economic cycles. The financial crisis is identified as a sharp deterioration in the monetary and financial system or its individual elements, making it difficult or impossible to perform its functions and the economy suffers. The purpose of the article is to substantiate the theoretical foundations of the financial crisis and the formation of policies to stabilize economic development in a cyclical environment. The article reveals the essence and forms of financial crises. It is established that the root causes of financial crises are qualitative structural and innovative changes in the development of the economy as a whole and its individual parts, which cause contradictions between the needs of the physical economy and the state of the monetary and financial system. In addition, the imperfection of the world monetary system, its contradictions, irrational structure of production are also important causes of financial crises. It is noted that globalization is a major factor in the rapid spread of crises in the world. The cyclical nature of economic development, phases and types of economic cycles, the causes of cyclical economic development: development is uneven, has periods of growth and decline, quantitative and qualitative changes in the economy, positive and negative trends. It is established that the causes include wars, revolutions, migration and population fluctuations, technological breakthroughs, uneven personal consumption, which reduces or increases production, massive high-risk investment, economic policy. It is determined that the main ways to minimize the effects of financial crises are decisive and coordinated contact of the world's central banks, fiscal stimulus packages, promoting recovery and maintaining prices and financial stability, preventing imbalances, reducing refinancing rates, liquidity management, crisis management strategy.

Key words: financial crisis, level of cyclical economic development, capitalization, globalization, threat.

Постановка проблеми. Три століття ринкової економіки показують, що фінансові потрясіння є її органічним єством. Ці потрясіння пов'язані з циклічними економічними кризами (біржовий крах 1929 р. та Велика депресія 1930-х років), світовими війнами й їх наслідками (німецька гіперінфляція 1920-х років), революціями і громадянськими війнами (Франція в кінці XVIII ст., Росія після перевороту 1917 р.).

Тому в умовах сучасних викликів постає питання виявлення, дослідження і правильного реагування на таке економічно природне явище,

як циклічні фінансові кризи. Сучасна світова економіка не може існувати без економічних криз, оскільки вони є складниками економічних циклів розвитку, тому необхідно проводити глибокі дослідження їх передумов, особливостей прояву, форм, механізмів поширення і наслідків для з'ясування сутності цього економічного явища у світовій економіці. Дослідження циклічного характеру економіки, виявлення особливостей динаміки зростання на різних етапах економічного циклу постійно перебувають у центрі уваги економістів і політиків, адже залежно від якості тих чи інших оцінок та сту-

пеня їх відповідності реальній економічній ситуації визначається ґрунтовність стратегічних рішень на макро- та мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню фінансових криз і циклічності економіки присвячено низку робіт таких вітчизняних учених, як І.В. Педь, Ю.В. Лисенков, І.О. Тивончук, О.І. Барановський, А.А. Чухно, В.С. Будкін, В.М. Геєць, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко, та іноземних вчених, серед яких – Д. Рікардо, А. Маршалл, Ш. Геффернан, К.П. Кіндлебергер, Ф.С. Мишкін, Д.Д. Сакс, А. Шварц, Дж. Сорос, А.В. Анікін, А.В. Ілларіонов.

Разом із тим безпрецедентна фінансово-економічна ситуація, що склалася внаслідок коронавірусної пандемії, актуалізує дослідження напрямів інституційної консолідації різнорівневих суб'єктів національних фінансових систем із метою адаптації до викликів фінансової глобалізації. Зокрема, подолання наслідків указаної кризи в Україні вимагає ретельного вивчення, узагальнення та імплементації ефективного міжнародного досвіду трансформації національних фінансових систем, розроблення власних шляхів стабільного розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад фінансової кризи та формування політики стабілізації економічного розвитку в умовах циклічності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Фінансова криза – це різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх економічних та політичних чинників, що спричиняє порушення його функціонування, зниження цінних показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників.

Фінансова криза – це будь-яка ситуація, коли деякі фінансові активи раптом утрачають значну частину своєї номінальної вартості. Так, у ХІХ і на початку ХХ ст. багато фінансових криз було пов'язано з банківською панікою, і багато спадів збігалися з нею. Інші ситуації, які часто називаються фінансовими кризами, включають у себе обвали вартості активів на фондовому ринку та розрив так званих «фінансових бульбашок», валютних криз та дефолтів [6, с. 10].

Недосконалість світової валютної системи, її суперечності, нераціональна структура виробництва є важливими причинами фінансових криз. Кризові явища у сфері фінансів можуть бути викликані трансформаційними процесами в економіці, тобто зміною моделі економічного розвитку, втраченою конкурентоспроможністю економіки [3].

Фінансова криза може бути зумовлена також політичними явищами. Це, насамперед, непомірні військові витрати, нераціональне й неефективне витрачання коштів державного бюджету та інших ланок бюджетної системи, наявність зна-

чних сум державного боргу, як внутрішнього, так і зовнішнього.

І.О. Барановський відзначав, що фінансовий спад може бути викликаний зовнішніми причинами, насамперед тими процесами, які проходять на світових фінансових ринках. Рівень впливу зовнішніх чинників залежить від наявності й розмірів активів держави, розміщених на світових фінансових ринках. Усе вищесказане становить сукупність вагомих чинників. На поверхні явищ фінансова криза в кожній державі характеризується наявністю й величиною дефіциту бюджету та стабільністю національної грошової одиниці [1, с. 8].

У силу взаємопов'язаності елементів господарської системи може початися ланцюгова реакція, що призводить до фінансової кризи. Іноземний капітал йде з країни одночасно, а може бути раніше, спостерігається відтік національного капіталу. Відтік капіталу з країни призводить до збільшення попиту на іноземну валюту. Навіть високий рівень валютних резервів може виявитися нездатним задовольняти наростаючий попит. Широке використання інформаційної техніки призвело до того, що кризи, які виникають на національних фінансових ринках, швидко набувають міжнародного характеру.

В останні десятиліття на внутрішні передумови фінансових криз накладаються зовнішні, пов'язані з величезними потоками капіталу, що перетинають кордони, які здатні підірвати фінансове становище країни у зв'язку з ослабленням державного регулювання. Міжнародний рух капіталу, розвиток офшорних операцій, зниження регулюючої ролі держави збільшили можливості проведення чисто спекулятивних дій у світовій фінансовій системі.

Отже, фінансова криза ідентифікується як різке погіршення стану грошово-фінансової системи або її окремих елементів, унаслідок чого ускладнюється або унеможливується виконання нею своїх функцій, і економіка зазнає втрат. Вагомими причинами фінансових криз є якісні структурні та інноваційні зміни в розвитку економіки загалом та її окремих ланок, які викликають суперечності між потребами фізичної економіки і станом грошово-фінансової системи. Ця суперечність загострюється не лише під впливом об'єктивних процесів, а й унаслідок суб'єктивних нераціональних дій уряду і національних та міжнародних фінансових структур. Виникнення фінансових криз зумовлене об'єктивними чинниками. Державне регулювання економіки не здатне запобігти виникненню усіх фінансових криз, однак може істотно впливати на їх перебіг і зменшити втрати від них.

В епоху інформаційного суспільства та глобалізації людство стало свідком не лише глобальних (світових) фінансових потрясінь (йдеться про світову фінансову кризу 2007–2009 рр.), а й цілої

хвилі фінансових криз, що торкнулися окремих держав. Так, протягом лише останніх 30-ти років фінансові кризи вирували у багатьох країнах світу: Індії, Великобританії, Франції, Німеччині, Польщі, Бразилії, Мексиці, Аргентині, Індонезії, Туреччині, Росії, США та ін. [11].

Фінансові кризи незалежно від місця і періоду утворення здебільшого мають типовий сценарій розвитку: такі прояви економічних дисбалансів, як обвал фондових ринків, зростання відсоткових ставок та дефіцит позичкових коштів, призводять до підвищення фінансових та психологічних ризиків, що, своєю чергою, знижують економічну активність; банківська паніка як неминучий атрибут дефолту провокує банкрутство інвестиційних інститутів, яке супроводжується дестабілізацією і крахом фінансово-кредитної системи загалом.

Однією з передумов світової фінансової кризи була загальна циклічність економічного розвитку. Стабільне економічне зростання світового господарства останніх десятиліть знизило пильність інвесторів. Воно супроводжувалося небувалою активністю на фінансових ринках, що була спровокована їх лібералізацією, підвищенням цін на фінансові активи та надзвичайним зниженням вартості кредитних ресурсів. Фінансові потоки функціонували у відриві від реального виробництва. Унаслідок цього темпи нарощення обсягів фінансових активів у кілька разів перевищили темпи зростання світового ВВП. Така диспропорція зіграла свою негативну роль у розгортанні фінансової кризи. Порушення допустимих пропорцій між обсягами товарних і грошових потоків було наслідком використання положень «парадигми ефективних ринків» під час розроблення і реалізації економічної політики провідними країнами світу. Її було розроблено американським економістом Юджином Фамою ще у 1960-х роках, а основними положеннями були такі [5, с. 31]:

1) фінансові ринки становлять найефективніший інструмент розміщення заощаджень у високоризикові інвестиційні проєкти, чим сприяють досягненню ефекту максимального підвищення рівня добробуту;

2) ціни фінансових активів є відображенням фундаментальних чинників, які лежать в основі цих активів, що виключає можливість утворення бульбашок і виникнення криз;

3) фінансові ринки мають здатність до саморегулювання без участі уряду або центрального банку, втручання яких є навіть небезпечним, оскільки бюрократи і політики інколи негативно впливають на ситуацію.

Зазначені положення були вкрай вигідними для банкірів, оскільки сприяли лібералізації фінансового сектору. Уряди багатьох країн реалізовували політику дерегуляції, що суттєво знизило державний контроль над фінансовими ринками. Най-

більша лібералізація фінансових ринків відбулася у Сполучених Штатах, звідки й походять витoki глобальної фінансової кризи 2007–2009 рр.

Досліджуючи її передумови, варто також зазначити, що знецінення долара США, яке відбувалося протягом 2002–2008 рр., призвело до скорочення його використання низкою країн як резервної валюти. Спроби використання інших валют у міжнародних розрахунках спровокували кризові явища в окремих сферах економіки США, насичення економік інших країн та аномальне ціноутворення на товарних ринках.

Також свій «внесок» у глобальну кризу зробило суттєве зростання цін на нафту та іншу сировину. Воно викликало підвищення цін на продукти харчування (через залежність виробництва харчових продуктів від цін на паливо-мастильні матеріали, а також через використання продуктів рослинництва, етанолу та біодизеля для виготовлення альтернативного палива) та спровокувало глобальну інфляцію. Окрім цього, відбувся перерозподіл фінансових ресурсів на користь країн – експортерів стратегічної сировини.

Згодом фінансова криза у США стала детонатором глобальної кризи. Американські інвестиційні структури, зіткнувшись із проблемами на внутрішньому ринку, почали вилучати свої закордонні активи, що викликало відтік грошових засобів із фінансових ринків країн Західної Європи, а також із ринків країн, що розвиваються. Від кризи почав страждати весь світ, оскільки світом прокотилася хвиля банкрутств, проблеми виникли у багатьох європейських банківських установах. Фінансова криза в об'єднаній Європі переросла у загальноекономічну: зменшилися обсяги промислового виробництва та роздрібної торгівлі, суттєво скоротилися продажі європейських автомобілів, що зумовило фінансові труднощі у автомобільних компаніях, збанкрутувала низка будівельних компаній, зросло безробіття у всіх країнах об'єднаної Європи.

Третя хвиля світової фінансової кризи примусила уряди провідних країн переглянути свою політику щодо фінансових ринків. Зокрема, уряди США, Великобританії, Німеччини, Росії, країн Бенілюксу прийняли рішення про державну підтримку окремих фінансових установ, які переживали фінансові труднощі [4].

У ході фінансової кризи дії фінансових регуляторів окремих країн були не до кінця зрозумілими, оскільки у них не було єдиної чіткої стратегії «виходу». Загалом більшість із них взяла за основу ідею збереження ефективності комерційних банків, реалізувати яку можна було шляхом широкомасштабного державного втручання. Проте, як показав досвід, надмірне одержавлення банківської системи знизило її ефективність.

Завдяки здійсненим заходам удалося запобігти масовій атаці вкладників на ощадну систему

(крім України та Ісландії). Водночас «фінансовий націоналізм» призвів до збільшення захисту депозитів, націоналізації або «тихої» купівлі банків, котрі втратили свою фінансову стійкість. Під час подальшого розвитку кризи в реальній економіці втрати в ощадній системі могли накопичуватися, як і в секторі іпотеки [9; 10].

Важливе місце в економічних дискусіях посідає питання причин кризи. Перетворення американської валюти на міжнародну, причому без будь-яких зобов'язань і відповідальності, надало США величезних вигід і переваг у здійсненні кредитної експансії, створивши значні можливості її бізнесменам не тільки для зловживань, а й для шахрайства. Нічим не гарантоване життя в борг однієї з найбільших світових економік та її неспроможність розрахуватися з банками, поклали початок обвалу американської економіки. Ланцюгова реакція спричинила величезні економічні шоки і в Україні: фінансова криза вдарила по більшості галузей, але насамперед – по ринку нерухомості (рис. 1).

Рецесія внаслідок COVID-19 є однією з основних причин триваючої світової економічної кризи, яка призвела до рецесії в деяких країнах, а в інших – до депресії. Це найгірша глобальна еко-

номічна криза з часів Великої депресії. Першою головною ознакою рецесії став обвал фондових ринків 2020 р., який розпочався наприкінці лютого і тривав до березня. Станом на вересень 2020 р. кожна розвинена економіка перебуває в рецесії або депресії, тоді як усі економіки, що розвиваються, знаходяться в рецесії. Моделювання Світового банку свідчить про те, що в деяких регіонах на повне відновлення не слід очікувати раніше 2025 р.

Катастрофа коронавірусу послідувала за десятиліттям економічного процвітання та стабільного глобального зростання після того, як у 2009 р. почалося відновлення від глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. Глобальне безробіття було найнижчим за всю історію, тоді як якість життя загалом поліпшувалася у всьому світі. Однак у 2020 р. почалася пандемія COVID-19, завдавши серйозного удару економіці, яка є найбільш впливовою пандемією з часів пандемії грипу 1918 р. Глобальні економічні зупинки відбулися внаслідок пандемії, панічні перебої у купівлі та постачанні загострили ринок, і почалася масова істерика. Міжнародний валютний фонд указував на інші пом'якшувальні чинники, що спостерігалися до COVID-19, такі як глобальне синхронізоване уповільнення у 2019 р.

Рис. 1. Імовірні причини сучасних фінансових криз [12]

та загострювання ситуації катастрофи, оскільки ринок уже був уразливим.

Щомісячна ринкова капіталізація найбільших світових банків під час спалаху коронавірусу показує зниження показників капіталізації, що свідчить про виникнення складнощів у світовій банківській сфері.

До передумов перед початком кризи належать [13]:

1) Корпоративна боргова бульбашка.

Із моменту фінансової кризи 2007–2008 рр. відбулося значне збільшення боргу підприємств, яке зросло із 84% валового світового продукту в 2009 р. до 92% у 2019 р., або близько 72 трлн дол. У восьми найбільших економіках світу – Китаї, США, Японії, Великобританії, Франції, Іспанії, Італії та Німеччині – загальний борг підприємств становив близько 51 трлн дол. у 2019 р. проти 34 трлн дол. у 2009 р.

2) Уповільнення глобальної економіки у 2019 р.

Протягом 2019 р. МВФ повідомляв, що світова економіка переживає «синхронізоване уповільнення», яке вступило в найповільніші темпи з часів Великої фінансової кризи. «Споживчі тріщини» виявлялися на споживчому ринку, коли світові ринки почали страждати через «різке погіршення» виробничої діяльності. Глобальне зростання, як уважають, досягло свого піку в 2017 р., коли загальний обсяг світової промислової продукції почав стійке зниження на початку 2018 р.

Зростання рівня боргу в Європейському Союзі та США завжди турбувало економістів. Однак у 2019 р. це занепокоєння було посилене під час економічного уповільнення, й економісти почали попереджати про «боргову бомбу», що станеться під час наступної економічної кризи. Борг у 2019 р. був на 50% більшим, аніж у розпал Великої фінансової кризи 2008–2009 рр. Економісти стверджували, що ця збільшена заборгованість призвела до дефолту заборгованості в економіках та бізнесах у всьому світі під час спаду. Перші ознаки проблем, що призвели до колапсу, відбулися у вересні 2019 р., коли Федеральний резерв США почав утручатися у роль інвестора для надання коштів на ринках репо.

3) Торгова війна між Китаєм та США.

У США торгова війна призвела до боротьби, до якої були змушені вдатися фермери та виробники, а також підвищення цін для споживачів, що, своєю чергою, призвело до того, що американська обробна промисловість увійшла у «м'який спад» протягом 2019 р. В інших країнах вона також завдала економічної шкоди, включаючи насильницькі акції протесту в Чилі та Еквадорі через стрибки цін на енергоносії. Це також призвело до нестабільності фондового ринку. Уряди кількох країн, у тому числі Китаю та США, вжили заходів для подолання шкоди, заподіяної погіршенням відносин між Китаєм та США та тарифами «еквівалентна помста».

4) Brexit Великої Британії з Євросоюзу.

У Європі економіка була утруднена через невизначеність, що очікує Великобританію після виходу з Європейського Союзу. Великобританія пережила «майже рецесію» в 2019 р., що послабило британську економіку на початку 2020 р. Багато підприємств залишили Великобританію, щоб переїхати до ЄС. Це призвело до торгових утрат та економічного спаду як для членів ЄС, так і для Великої Британії.

До причин самої кризи належать:

1. Пандемія COVID-19 як фактор.
2. Необхідність людей сидіти вдома під час нокдауну за винятком супермаркетів та закриття торгових представництв цілих галузей.
3. Війна між Росією та Саудівською Аравією за нафту.

У табл. 1 відображено вплив різних фінансово-економічних криз на індекс S&P 500. COVID-19 має один із найменших, але при цьому не малозначущий вплив на економіку.

Рис. 3 показує прогнозований вплив COVID-19 по сферах. Найбільше під загрозою сфери виробництва, подорожей і транспорту та роздрібної торгівлі, а найменше – банківська, фінансова сфери та державний сектор.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналіз минулих світових криз і кризи сьогодення дають розуміння того, наскільки глобалізоване і взаємопов'язане наше суспільство. Саме глобалізація стає причиною все частіше виника-

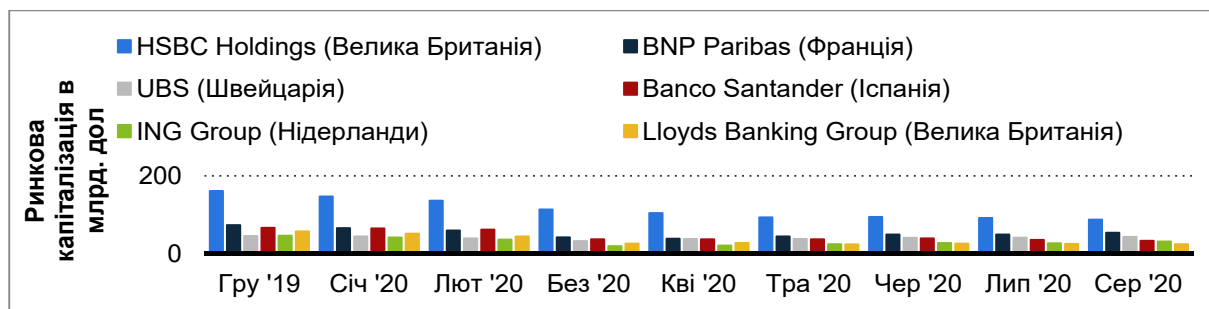
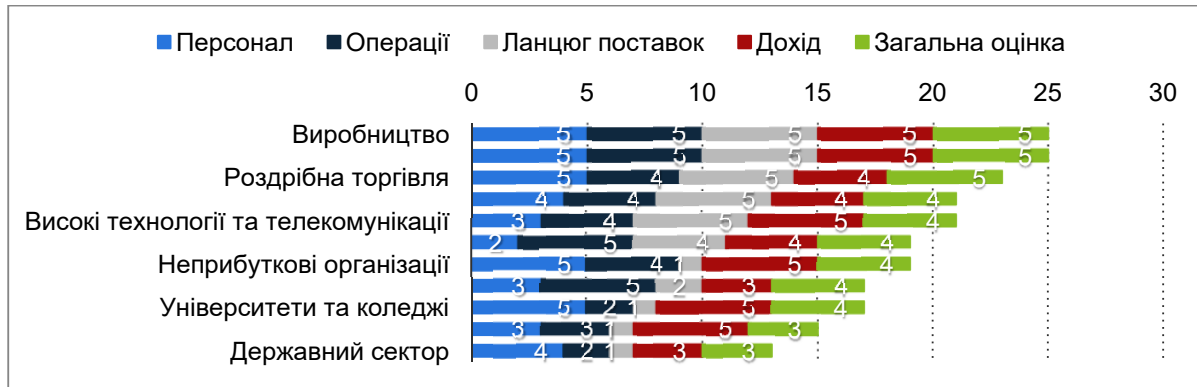

Рис. 2. Щомісячна ринкова капіталізація найбільших банків Європи з моменту коронавірусу з грудня 2019 р. по серпень 2020 р. (млрд дол. США) [7]

Таблиця 1

Спад котировок S&P 500 під час пандемії COVID-19 порівняно з попередніми серйозними спадами станом на серпень 2020 р. [7]

Велика депресія (Вер 16, 1929 - Вер 22, 1954)	Нафтове ембарго ОПЕК (Січ 11, 1973 - Лип 17, 1980)	Чорна п'ятниця (Жов 13, 1987 - Тра 15, 1989)	Бульбашка доткомів (Бер 24, 2000 - Тра 30, 2007)	Глобальна фінансова криза (Жовт 9, 2007 - Бер 28, 2013)	Рецесія COVID-19 (Лют 19, 2020 - до сьогодні)*
-86%	-48%	-29%	-49%	-57%	-34%

Рис. 3. Індекс прогнозованого впливу через пандемію коронавірусу COVID-19 за галузями та показниками (від незначного (1) до серйозного (5)) у 2020 р. [8]

ючих коливань економіки, при цьому кризи – це лише природне відображення глобалізації, ще один крок до розвитку. Головною проблематикою постає навіть не запобігання кризам, а можливість мінімізації наслідків кризи. Так, за даними дослідження можна стверджувати про те, що кризи мають циклічну природу, тому виникатимуть і в подальшому. Головне – наскільки ми розуміємо причинно-наслідковий зв'язок між кризами і зможемо в майбутньому із цим впоратися.

Установлено, що до причин виникнення криз належать: війни, революції, міграція населення і коливання чисельності населення планети, технологічні прориви, нерівномірне особисте споживання, яке скорочує або збільшує обсяг виробництва, масове високоризикове інвестування, економічна політика держав.

Велика депресія була яскравим прикладом першої глобальної фінансово-економічної кризи, наслідки якої відчувалися 25 років. Із кожною новою кризою людство вчиться пізнавати їх природу і завчасно проводити необхідні політично-економічні заходи. При цьому з часом кризи вдосконалюються внаслідок економічного, технологічного, інформаційного розвитку людства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О.І. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. *Вісник НБУ*. 2009. № 4. С. 8–19.
2. Давиденко Н.М. Антикризове фінансове управління на підприємстві. *Науковий вісник НУБІП Укра-*

їни. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2015. Вип. 211. Ч. 1. С. 76–80.

3. Давиденко Н.М., Жовніренко О.В., Оліфер І.О. Вплив тіньової економіки на податкову систему країни. *Підприємництво та інновації*. 2020. Вип. 13. С. 94–98.

4. Кузнецова А., Джулай В. Світова фінансова нестабільність: антикризові аспекти. *Проблеми сучасного підприємництва в умовах глобалізації: наукове видання*. Краків, 2020. С. 25–32.

5. Кузнецов О.Н. Генеза фінансових криз. *Вісник НБУ*. 2010. № 11. С. 30–33.

6. Любота Я.О., Лопатін О.К. Прогнозування фінансових криз на основі методів нелінійної динаміки. Київ: НТУУ «КПІ», 2018. С. 10.

7. Офіційний сайт електронного ресурсу ринкових та споживчих даних Statista. Досьє: Вплив пандемії коронавірусу (COVID-19) на фінансовий сектор. 2020. Vplyv pandemii koronavirusu (COVID-19) na finansovyi sektor. 2020 r. 79 s. URL: <https://www.statista.com/study/71644/impact-of-the-coronavirus-covid-19-pandemic-on-global-financial-sector/> (дата звернення: 12.12.2020).

8. Офіційний сайт електронного ресурсу ринкових та споживчих даних Statista. Досьє: Коронавірус (COVID-19): вплив на світову галузь технічних товарів та послуг. 2020. Koronavirus (COVID-19): vplyv na svitovu haluz tekhnichnykh tovariv ta posluh. 2020 r. 156 s. URL: <https://www.statista.com/topics/6156/coronavirus-covid-19-impact-on-tech-goods-and-services/> (дата звернення: 12.12.2020).

9. Петик Л.О. Банківська система України в умовах кризи. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vldfa/2010_18/Petyk.pdf (дата звернення: 12.12.2020).

10. Петрик Л.О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання. *Вісник НБУ*. 2009. № 8. С. 4–10.

11. Рудий К.В. Фінансові кризи: теорія, історія, політика. Москва : Нове видання, 2003. 399 с.

12. Тивончук І.О., Стецюк П.І., Тивончук О.І. Фінансові кризи: аналіз причин та механізмів їх прояву. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2011_698/16.pdf (дата звернення: 12.12.2020).

13. Швайка М. Світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання. URL: <http://soskin.info/2008/11-12/200803.html> (дата звернення: 12.12.2020).

REFERENCES:

1. Baranovsky O.I. (2009) Antykryzovi zakhody uradiiv i tseentralnykh bankiv zarubizhnykh krain [Anti-crisis measures of governments and central banks of foreign countries]. *Bulletin of the NBU*, no. 4, pp. 8–19.

2. Davydenko N.M. (2015) Antykryzove finansove upravlinnja na pidpryjemstvi [Anti-crisis financial management at the enterprise]. *Scientific Bulletin of NULES of Ukraine. Series "Economics, Agricultural Management, Business"*. Kyiv: NULES of Ukraine. Issue 211. Part 1. pp. 76–80.

3. Davydenko N.M., Zhovnirenko O.V., Olifer I.O. (2020) Vplyv tinjovoi ekonomiky na podatkovu systemu krajiny [The impact of the shadow economy on the country's tax system]. *Entrepreneurship and innovation*. Issue 13, pp. 94 – 98.

4. Kuznetsova A., Julai V. (2020) Svitova finansova nestabilnist: antykryzovi aspekty [Global financial instability: anti-crisis aspects]. *Problems of modern entrepreneurship in the context of globalization: Scientific publication*. Krakow, pp. 25–32.

5. Kuznetsov O.N. (2010) Geneza finansovykh kryz [The genesis of financial crises]. *Bulletin of the NBU*, no. 11. pp. 30–33.

6. Lyubota Ya.O., Lopatin O.K. (2018) Prohnozuvannia finansovykh kryz na osnovi metodiv nelineinnoi dynamiki [Forecasting financial crises based on methods of nonlinear dynamics]. Kyiv: NTUU «KPI». (in Ukrainian)

7. Vplyv pandemii koronavirusu (COVID-19) na finansovyi sektor. 2020 r. Impact of the coronavirus pandemic (COVID-19) on the financial sector. 2020 Available at: <https://www.statista.com/study/71644/impact-of-the-coronavirus-covid-19-pandemic-on-global-financial-sector/> (accessed 12 December 2020).

8. Koronavirus (COVID-19): vplyv na svitovu haluz tekhnichnykh tovariv ta posluh. 2020 r. Coronavirus (COVID-19): impact on the global industry of technical goods and services. 2020. Available at: <https://www.statista.com/topics/6156/coronavirus-covid-19-impact-on-tech-goods-and-services/> (accessed 12 December 2020).

9. Petik L.O. Bankivska systema Ukrainy v umovakh kryzy [The banking system of Ukraine in a crisis]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vldfa/2010_/Petyk.pdf (accessed 12 December 2020).

10. Petik L.O. (2009) Finansova kryza v Ukraini ta zakhody shchodo yii podolannia [The financial crisis in Ukraine and measures to overcome it]. *Bulletin of the NBU*, no. 8, pp. 4–10.

11. Rudy K.V. (2003). Finansovi kryzy: teoriia, istoriia, polityka. [Financial crises: theory, history, politics]. Moscow: New edition. (in Russian)

12. Tyvonchuk I.O., Stetsyuk P.I., Tyvonchuk O.I. Finansovi kryzy: analiz prychnyn ta mekhanizmiv yikh proiavu. [Financial crises: analysis of the causes and mechanisms of their manifestation]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2011_698/16.pdf (accessed 12 December 2020).

13. Shvayka M. Svitova finansova kryza: prychnyny vynyknennia ta shliakhy podolannia. [The global financial crisis: causes and ways to overcome]. Available at: <http://soskin.info/ea/2008/11-12/200803.html> (accessed 12 December 2020).